

Tajemnice i zdolność do zachowania tajemnicy w okresie dzieciństwa

Agnieszka Bienkowska¹

Streszczenie. Artykuł stanowi przegląd badań poświęconych rozumieniu przez dzieci pojęcia tajemnicy oraz zdolności do zachowania tajemnicy. Omówione zostały poznawcze źródła tej zdolności, tkwiące w dynamicznie rozwijających się w tym okresie możliwościach dziecięcego umysłu. Przedstawione zostały wyniki badań poświęconych determinantom zarówno ukrywania, jak i ujawniania informacji objętych tajemnicą.

Słowa kluczowe: tajemnica, zdolność do zachowania tajemnicy, utrzymywanie w tajemnicy, ujawnianie tajemnicy, dzieciństwo

Secrets and Secrecy in Childhood

Summary. The article is a review of research on children's understanding of the concept of secrecy and the ability to keep a secret. The cognitive sources of this ability, which lie in the dynamically developing capabilities of the child's mind during this period, are discussed. The results of research on the determinants of both keeping and disclosing confidential information are presented.

Keywords: secret, secrecy, keeping secrets, disclosure of secrets, childhood

Wprowadzenie

W świecie dzieci, a potem adolescentów i ludzi dorosłych, posiadanie sekretów i tajemnic to zjawisko powszechne, odnoszące się do niemalże każdej dziedziny życia. Zdolność do zachowania tajemnicy pojawia się w okresie dzieciństwa i jest obecna aż do okresu późnej dorosłości. Treść tajemnicy może zależeć od właściwości osoby, sytuacji i relacji społecznej, w kontekście której się pojawia (Bedrov, Gable, 2024). Niezależnie od wieku osoby, sekrety o pozytywnej treści (np. przygotowanie niespodzianki, prezentu) mogą być źródłem ekscytacji, szczęścia, poczu-

¹ Agnieszka Bienkowska, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ORCID 0000-0003-0864-2377, e-mail: abienkowska@aps.edu.pl

cia wyjątkowości, dumy i innych pozytywnych emocji (Bedrov, Gable, 2024; Corson, Colwell, 2013; Corson, Colwell, Bell, Trejos-Castillo, 2014; Slepian, Greenaway, Camp, Galinsky, 2023). Ujawnienie tego typu tajemnic najprawdopodobniej wywoła również pozytywne skutki.

Z kolei negatywna treść sekretu (złamanie zasad, popełnienie przewinienia lub wykroczenia) wiąże się z obciążeniem psychicznym, nadmiernym zaabsorbowaniem tajemnicą, powracaniem do niej wielokrotnie w myślach oraz przeżywaniem negatywnych emocji: niepewności, lęku, poczucia winy czy wstydu (Bianchi, Greenaway, Slepian, Kalokerinos, 2024; Last, Aharoni-Etzioni, 1994; Slepian, 2022; Slepian, 2024). Tajemnice o negatywnej treści mogą stanowić zagrożenie dla dobrostanu i zdrowia psychicznego oraz przynosić negatywne konsekwencje po ich ujawnieniu (Bedrov, Gable, 2024; Dunkerley, Dalenberg, 2000; Hagen, Myers, 2003; Helimäki, Laitila, Kumpulainen, 2021; Liu, Slepian, 2018). Kwestie te są szczególnie istotne w kontekście dziecięcych tajemnic dotyczących wykroczeń, przestępstw czy krzywdzenia, zarówno w sytuacji, gdy dotyczy to własnych czynów dziecka, jak również ukrywania czynów innych osób. Dzieci utrzymują tego rodzaju tajemnice z podobnych powodów jak dorośli: wstydzą się czynu, obawiają kary po ujawnieniu tajemnicy, przeżywają lęk przed utratą wyłączności posiadania pewnych rzeczy lub dostępu do pewnych miejsc, chcą uniknąć zranienia innych ujawnieniem tajemnicy (Last, Aharoni-Etzioni, 1994).

W badaniach poświęconych tajemnicom i zachowaniu tajemnic wyraźnie widoczne są dwie perspektywy. Pierwsza to perspektywa jednostki (Bedrov, Gable, 2024). W tym przypadku badania koncentrują się w największym stopniu na doświadczeniach jednostki związanych z posiadaniem albo ujawnieniem tajemnicy oraz tym, jakie są tego emocjonalne, poznawcze i zdrowotne skutki.

Drugą ciekawą perspektywą pojawiającą się w badaniach tajemnic jest perspektywa społeczna. Posiadanie tajemnicy można analizować jako zjawisko interpersonalne, mające znaczenie dla funkcjonowania jednostki w relacjach społecznych. Z tego punktu widzenia tajemnica, którą utrzymuje się przed co najmniej jedną osobą, jest ze swej natury społeczna (Bedrov, Gable, 2024). W relacjach interpersonalnych zachowanie tajemnicy lub ujawnienie jej może być źródłem przeżywania trudności i dylematów (Bedrov, Gable, 2024). Ujawnienie sekretu może zmieniać przebieg relacji interpersonalnych, a w przypadku funkcjonowania w grupie, pozycję w niej danej osoby.

W badaniach z udziałem dzieci obecne są obydwie perspektywy. Przedmiotem zainteresowania jest tajemnica i zachowanie tajemnicy jako rodzaj indywidualnego doświadczenia, w tym jego uwarunkowania i skutki. Tajemnica analizowana jest również jako zjawisko, które występuje w relacjach społecznych, odciskając na ich przebiegu swoje piętno.

Rozumienie pojęcia tajemnicy w okresie dzieciństwa

Przyjmowanie w badaniach dotyczących tajemnic i zachowania tajemnicy perspektywy indywidualnej lub społecznej jest efektem różnic w sposobie definiowania tego zjawiska. Zachowanie tajemnicy rozumiane jest często jako celowe ukrywanie informacji (Bok, 1982; Kelly, 2002) albo celowe wprowadzanie w błąd poprzez akt zaniechania ich ujawnienia (Lane, Wegner, 1995). W tak zdefiniowanym zjawisku zachowania tajemnicy najważniejsza jest intencja, która stoi za celowym działaniem (Sleepian, 2024). Intencja może prowadzić dalej do aktywnego ukrywania informacji lub powstrzymania się od przekazania ich innej osobie. Może, choć nie musi, ponieważ z tajemnicą trzeba mierzyć się niekiedy również poza kontekstem społecznym, powracając do niej wielokrotnie w myślach, również w samotności (Sleepian, Chun, Mason, 2017).

Poza wskazywaniem znaczenia świadomej intencji, w niektórych sposobach definiowania zachowania tajemnicy podkreślany jest również społeczny wymiar tego zjawiska i temu nadaje się szczególnie istotne znaczenie. Tak jest w przypadku, gdy zachowanie tajemnicy jest rozumiane jako celowe ukrywanie informacji przed co najmniej jedną inną osobą (Kelly, 2002). Taki sposób definiowania sugeruje, że tajemnicę można mieć tylko w obecności innej osoby, przed którą aktywnie zataja się informacje. Zachowanie tajemnicy nie może mieć miejsca, gdy jest się samemu. Celem tajemnicy jest ukrycie jej przed innymi ludźmi. Jest to wiedza, która jest celowo ukrywana, ale która może być niedostępna dla nikogo innego lub udostępniona ograniczonej grupie odbiorców, jednak pod warunkiem zachowania dyskrecji (Bedrov, Gable, 2024).

O sposobie rozumienia zachowania tajemnicy przez dzieci często można wnioskować jedynie pośrednio, na podstawie decyzji jakie podejmują w trakcie badań oraz wypowiedzi, które temu towarzyszą. Wyniki badań wskazują jednak wyraźnie, że dla dzieci zachowanie tajemnicy wiąże się z ukrywaniem informacji. Najwcześniejsze przejawy zdolności do celowego ukrywania informacji wykryte zostały u dzieci trzyletnich. Szczególnie wartościowe są z tego punktu widzenia badania Peskin i Ardino (2003), w których zachowanie tajemnicy badano w warunkach zbliżonych do naturalnych – w znanym dzieciom miejscu, w kontekście znanej dzieciom z codziennego doświadczenia zabawy w chowanego. Ważnym elementem tej sytuacji była prośba o zachowanie tajemnicy dotyczącej urodzinowej niespodzianki (w postaci tortu) dla pomocniczki eksperymentatora. Dzieci były prowokowane przez głodną pomocniczkę eksperymentatora do ujawnienia sekretu. Spośród trzylatków 33% zachowało tajemnicę. W przypadku dzieci cztero- i pięcioletnich było to odpowiednio 67% oraz 89%.

Dzieci w wieku od trzech do pięciu lat badały również Corson i Colwell (2013). Badania te rzucają więcej światła na specyfikę rozumienia pojęcia tajemnicy przez najmłodsze dzieci. Okazuje się, że ważnym aspektem determinującym sposób rozumienia tego pojęcia przez dzieci jest treść informacji, których dotyczy. Dzieciom

zadano serię pytań otwartych dotyczących tajemnic, z czego najważniejsze odnosiły się do tego, co uważają za sekret albo czy kiedykolwiek słyszały o tajemnicy. Analiza dziecięcych wypowiedzi wykazała, że dla badanych dzieci „prawdziwe” tajemnice to te, które zawierają pozytywne informacje, dające poczucie szczęścia w związku z ich posiadaniem (niespodzianki, dostęp do kryjówek, posiadanie wyjątkowych rzeczy). Warto zaznaczyć, że w wypowiedziach badanych dzieci pojawiał się wyraźny aspekt rozumienia tajemnicy jako zjawiska społecznego. Dzieci zwracały uwagę na kontekst społeczny, w jakim funkcjonuje tajemnica, wskazując chociażby na konieczność zachowania dyskrecji podczas dzielenia się sekretem z inną osobą: mówienie szeptem, prosto do ucha.

Treść informacji stanowiących tajemnicę oraz społeczne aspekty zachowania tajemnicy okazały się ważne również dla dzieci starszych. W badaniach Wilson i Pipe (1990, za: Pipe, Goodman, 1991) wzięty udział dzieci w wieku od sześciu do dziewięciu lat. Dzieciom czytano cztery historie. W pierwszej główny bohater poprosił drugiego o dochowanie „złej” tajemnicy (przypadkowe uszkodzenie), w drugiej „dobrej” (urodzinowej niespodzianki), w trzeciej bohater skłamał (w sprawie wypadku), a w czwartej historii zdarzył się zabawny wypadek (pies ukradł kilka kiełbasek, co wywołało rozbawienie świadków tego wydarzenia). Po wysłuchaniu każdej historii dzieci proszono o rozstrzygnięcie, czy głównego bohatera mamy do czynienia z sekretem, kłamstwem czy tylko zabawną historią. Okazało się, że niezależnie od wieku dzieci potrafią trafnie zidentyfikować „dobrą” tajemnicę, kłamstwo i zabawną historię. Jednak tylko 40% młodszych, sześciolletnich dzieci poprawnie zidentyfikowało „złą” tajemnicę jako tajemnicę, pozostałe twierdziły, że bohater skłamał lub że opowiedziana została zabawna historia. W grupie dzieci dziewięcioletnich już 96% dokonało prawidłowej identyfikacji „złej” tajemnicy. Zatem w przypadku młodszych dzieci uznanie pewnych informacji za tajemnicę zależało od treści. Niemniej nawet młodsze dzieci rozumiały zachowanie tajemnicy jako ukrywanie informacji przed innymi osobami. Częściej niż starsze twierdziły, że nie należy jej ujawniać nikomu. Starsze w większym stopniu dopuszczały możliwość podzielenia się nią z inną osobą.

Tendencję do identyfikowania jako tajemnic jedynie tych „dobrych” wykazano również w badaniach Anagnostaki, Wright i Bouchier-Sutton. (2010). Cztero-, pięcio- i sześciolletnim dzieciom prezentowano stwierdzenia, które należały do trzech kategorii: niebędące tajemnicami, będące tajemnicami dorosłych i będące tajemnicami związanymi z niespodziankami. Dzieci we wszystkich grupach wiekowych oceniły niespodzianki jako te, które są związane z utrzymywaniem tajemnicy, choć tendencja ta zmniejszała się z wiekiem. Dzieci sześciolletnie oceniały tajemnice, inne niż niespodzianki, również jako wymagające ukrywania, zatem dopiero u dzieci sześciolletnich pojawiło się bardziej dojrzałe rozumienie pojęcia tajemnicy.

Anagnostaki, Wright i Papathanasiou (2013) badali pięcio- i sześciolletnie dzieci przedstawiając im listę stwierdzeń, z których część można było uznać za tajemnice (niespodzianki, wstydlive zachowania), część za informacje niewymagające

ukrywania (preferencje, działania o neutralnym charakterze, opisy miejsca). Okazało się, że niezależnie od wieku badane dzieci odróżniały sekrety od informacji, które sekretem nie są. Zarówno młodsze, jak i starsze dzieci, traktowały jako tajemnicę te stwierdzenia, które zawierały osobiste treści (por. Liberman, Shaw, 2018). Te same badania przyniosły jednak jeszcze jeden bardzo istotny wynik. Zdolność dzieci do rozróżniania do rozróżniania tajemnic i informacji, które nie są tajemnicami i w konsekwencji ukrywanie lub ujawnianie informacji, okazało się silnie powiązane z wpływem werbalnych wskazówek dotyczących poufności informacji. Dzieci ulegały wskazówkom językowym dorosłych, nawet zawierającym jedynie sugestie, że niektóre z prezentowanych stwierdzeń mogą być tajemnicami. W konsekwencji młodsze dzieci, które usłyszały taki komunikat, miały tendencję do ukrywania informacji, które tajemnicami nie były. Autorzy zwracają uwagę, że w związku z tym należy z ostrożnością traktować wyniki badań, w których wyraźnie dawano dzieciom do zrozumienia, które informacje stanowią tajemnicę. Tajemnicą może być po prostu to, co zostało tak nazwane przez osobę dorosłą, postrzeganą przez dzieci jako autorytet.

W późniejszym wieku u dzieci pojawia się rozumienie pojęcia tajemnicy zdecydowanie bliższe temu, co oznacza ono dla dorosłych. Treści objęte tajemnicą stają się bardziej zróżnicowane. Dowodzą tego badania Last i Aharoni-Etzioni (1994), w których wzięli udział uczniowie 3, 5 i 7 klasy szkoły podstawowej. Po wprowadzeniu w problematykę tajemnic, dzieci były proszone o napisanie krótkiego tekstu na temat sekretu, który nie jest dla nich szczególnie ważny i znaczący, a potem drugiego, na temat sekretu ważnego i znaczącego. Poproszono również o zawarcie w tekście informacji o treści tajemnicy. Analizy dziecięcych wypowiedzi pozwoliły na wskazanie najczęściej występujących kategorii tajemnic, przy czym „dobre” tajemnice (posiadanie rzeczy, zwierząt domowych, miejsc lub dostępu do miejsc lub terytoriów) okazały się tylko jedną z nich. Inne wyodrębnione kategorie dotyczyły: zaangażowania w związki z osobami płci przeciwnej, przekroczenia zasad moralnych (zniszczenie własności, werbalna i fizyczna przemoc, kłamstwo, nieposłuszeństwo), problemów rodzinnych (problemy małżeńskie, śmierć, niepełnosprawność członka rodziny, wstydlive zachowania członków rodziny) oraz problemów w relacjach społecznych (konflikty z rówieśnikami, nieśmiałość).

Podsumowując można stwierdzić, że w wyniku szeregu przeprowadzonych badań okazało się, iż nawet dzieci w wieku trzech lat rozumieją pojęcie tajemnicy i potrafią je w pewnym stopniu scharakteryzować, pod warunkiem jednak, że są o nią pytane w sposób, który czyni ją zjawiskiem konkretnym. Jednak rozumienie tajemnicy zawężone do „pozytywnych” sekretów sprawia, że takie jest niepełne i znacząco różni się od tego, co sądzą na ten temat starsze dzieci. Dopiera z czasem rozumienie tajemnicy staje się pełniejsze i w większym stopniu zaczyna odpowiadać sposobom ujmowania tego zjawiska przez dorosłych.

Ciekawego wyjaśnienia skłonności młodszych dzieci do traktowania jako tajemnic jedynie tych „dobrych” dostarczają Watson i Valtin (1997a; 1997b), odnosząc

się do rozumienia przez dzieci intencji. W przypadku „złych” tajemnic występuje konflikt intencji między osobą, której dotyczy sekret a osobą, która mogłaby go ujawnić (np. gdy sprawca chce ukryć wykroczenie, a osoba skrzywdzona chce je ujawnić). W przypadku „dobrych” tajemnic taka sprzeczność intencji nie występuje, co powoduje, że taki typ tajemnic jest dla młodszych dzieci łatwiejszy do uchwycenia. Intencja jest jedna. W pełni dojrzałe rozumienie tajemnic wymaga umiejętności zintegrowania dwóch lub więcej intencji, gdy wchodzą one w konflikt. Ze względu na to, bardziej dojrzała koncepcja tajemnicy zawierająca poglądy podobne do poglądów dorosłych, może być obecna w myśleniu dzieci dopiero od 8. roku życia (Watson, Valtin, 1997b).

Poznawcze źródła zdolności do zachowania tajemnicy przez dzieci

Piaget twierdził (1923/2005), że w toku rozwoju dziecka zdolność do zachowania tajemnicy pojawia się stosunkowo późno. Jego zdaniem aż do wieku mniej więcej siedmiu lat (do początku stadium operacji konkretnych) dzieci nie są w stanie zachować dla siebie myśli, które przychodzą im do głowy. Wypowiadają wszystko i nie są w stanie zachować powściągliwości w wypowiedaniu słów. Wynika to z dziecięcego egocentryzmu. Zdaniem Piageta mowa dziecka jest mową kierowaną jedynie do siebie: towarzyszy działaniom indywidualnym i wzmacnia ich energię, ale nie pełni funkcji uspołeczniania myśli. Stąd biorą się „różnice między myśleniem człowieka dorosłego, uspołecznionym, lecz zdolnym do utajenia, a myśleniem dziecka, egocentrycznym, lecz niezdolnym do utajenia” (s. 59).

Współczesne poglądy na temat dziecięcej zdolności do zachowania tajemnicy różnią się od poglądów Piageta. Akcentuje się w nich rolę psychologicznych zjawisk innych niż dziecięcy egocentryzm poznawczy i wskazuje na rodzące się znacznie wcześniej możliwości, nie zaś ograniczenia, w zdolności do utrzymywania swojej wiedzy w tajemnicy przed innymi osobami.

Z tej perspektywy, dla zdolności do zachowania tajemnicy kluczowe znacznie ma odróżnianie jaźni – świata wewnętrznych przeżyć psychicznych od świata zewnętrznego. Zdaniem Meares’a (1987) to Janet był pierwszym, który zwrócił uwagę na doniosłe znaczenie pojawienia się tajemnicy w rozwoju człowieka. Zwiastuje ono narodziny świata wewnętrznego. „Kiedy dziecko uczy się, że może zachować swoje myśli dla siebie i że nie są one dostępne dla innych, zdaje sobie sprawę, że istnieje pewnego rodzaju rozgraniczenie między jaźnią, która jest „wewnętrzna”, a nie-jaźnią, która jest „zewnętrzna” (s. 548).

W kontekście powyższych rozważań warto wspomnieć o koncepcji Wygotskiego (2002), w której pojawia się ciekawy wątek związku między światem wewnętrznych przeżyć psychicznych dziecka i ich uzewnętrznianiem. Zgodnie z nią, w kryzysie siódmego roku życia następuje wzrost refleksyjności: „włączenie do naszych zachowań momentu intelektualnego, który wciska się pomiędzy przeżycia spontaniczne zachowania, co stanowi oczywiste przeciwieństwo zachowania

naiwnego i spontanicznego właściwego dziecku” (s. 167). Ten moment w rozwoju związany jest z początkiem różnicowania się „wewnętrznego i zewnętrznego życia dziecka” (s. 165). Pojawienie się usensownionego przeżywania oraz różnicowanie świata zewnętrznego i wewnętrznego powoduje, że dziecko przestaje być na zewnątrz takie, jakie jest wewnątrz. Jego zachowanie w relacjach z innymi osobami nie jest już takie oczywiste i przejrzyste, jak było wcześniej, przestaje być bezpośrednim odzwierciedleniem tego, co dziecko czuje i myśli.

W badaniach empirycznych zdolność dzieci do rozróżniania perspektywy wewnętrznej i zewnętrznej oraz do przyjmowania perspektywy innej osoby w sytuacji, w której ważne jest zachowanie tajemnicy, wykazano już dość dawno. Marvin, Greenberg i Mossler (1976) przeprowadzili badania z udziałem dzieci w wieku 2,5–6,5 roku. Matka, dziecko i eksperymentator siedzieli w kręgu na podłodze, z dwiema małymi zabawkami pośrodku. W pierwszej wersji zadania eksperymentator zakrywał oczy, aby nie widzieć tego, co robią matka i dziecko. Mówiąc szeptem matka i dziecko uzgadniały, wybór której zabawki będzie ich tajemnicą. W kolejnych wersjach zadania oczy zakrywała matka, a potem dziecko. Pytania, które następnie zadawał dziecku badacz, dotyczyły tego, jaką wiedzę o sytuacji ma każda z osób. Okazało się, że dzieci już w wieku czterech lat są w stanie odróżnić własną perspektywę od perspektyw innych i wyciągać nieegocentryczne wnioski na temat ograniczeń w tych perspektywach i wiedzy, jaką dysponują. Są w stanie dokonać takiego rozróżnienia nie tylko podczas interakcji z jedną inną osobą, ale także podczas interakcji w grupie co najmniej trzech osób.

Kwestia rozróżnienia między światem własnego umysłu a światem zewnętrznym, w tym światem umysłu innego człowieka oraz odmienności perspektyw osób, które inaczej przedstawiają sobie tę samą sytuację, pojawia się rozważaniach teoretycznych i badaniach poświęconych dziecięcym teoriom umysłu (Białecka-Pikul, 2002; Białecka-Pikul, 2012). W tym kontekście zachowanie tajemnicy wydaje się zależne od zrozumienia niedostępności własnych stanów psychicznych dla świata zewnętrznego. Dostęp lub brak dostępu do informacji oznacza w konsekwencji, że ludzie mogą różnić się pod względem stanu swojej wiedzy. W rozważaniach poświęconych poznawczym uwarunkowaniom zdolności do zachowania tajemnicy wskazywane są powiązania z rozwijającą się u dzieci teorią umysłu (Anagnostaki i in., 2013; Colwell, Corson, Sastry, Wright, 2016; Corson, Colwell, 2013; Peskin, Ardino, 2003).

Związki zdolności do zachowania przez dzieci tajemnicy z teorią umysłu były przedmiotem zainteresowania w badaniach Peskin i Ardino (2003). Okazało się, że w przypadku badanych dzieci trzy-, cztero- i pięcioletnich, zdolność do przyjęcia punktu widzenia innej osoby oraz rozumienia znaczenia fałszywych przekonań w determinowaniu zachowań jednostki (traktowanych jako miary posiadania teorii umysłu), okazała się być istotnie związana z utrzymaniem tajemnicy. Spośród trzylatków dochować tajemnicy potrafiło 33%, spośród czterolatków 66%. W przypadku pięcioletników było to już prawie 90%. Wzrost w zakresie zdolności

do zachowania tajemnicy powiązany był ze wzrostem prawidłowego wykonania zadań odnoszących się do teorii umysłu. Z kolei w badaniach Gordon, Lyona i Lee (2014) z udziałem dzieci w wieku od czterech do dwunastu lat takiego związku nie wykazano.

Dziecięca zdolność do zachowania tajemnicy wiązana jest również z rozwojem funkcji zarządzającej (Peskin, Ardino, 2003). Funkcja zarządzająca to wyższa funkcja poznawcza, odpowiadająca za regulację i kontrolę myśli oraz zachowania jednostki, a w szczególności za przemyślane i ukierunkowane na cel działanie (Białecka-Pikul, 2012). W odniesieniu do zdolności do zachowania tajemnicy szczególnie istotnym aspektem funkcji zarządzającej byłoby powstrzymywanie się od dzielenia się wiedzą, czyli kontrola polegająca na hamowaniu (Lavoie, Talwar, 2020; Peskin, Ardino, 2003) oraz pamięć robocza (Lavoie, Talwar, 2020; Visu-Petra, Jurje, Ciornei, Visu-Petra, 2016).

Już dzieci cztero- i pięcioletnie odkrywają znaczenie ukrywania informacji w relacjach z innymi osobami, traktując je jako narzędzie wpływu na inne osoby (Peskin, 1992). Związek między zdolnością do zachowania tajemnicy a kontrolą polegającą na hamowaniu wydaje się w tym kontekście uzasadniony, co potwierdzają wyniki badań (Gordon i in., 2014; Rotenberg, Michalik, Eisenberg, Betts, 2008). Badania potwierdzają również znaczenie pamięci roboczej, dla zdolności do utrzymania informacji w tajemnicy. Młodsze dzieci - z niższym poziomem rozwoju teorii umysłu oraz niższym poziomem funkcjonowania pamięci roboczej – były bardziej skłonne do ujawnienia tajemnicy, starsze były bardziej skuteczne w utrzymaniu informacji dla siebie (Lavoie, Talwar, 2020).

Podsumowując wyniki powyższych badań można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że kluczową rolę w powstaniu i rozwoju dziecięcej zdolności do zachowania tajemnicy odgrywają czynniki poznawcze. Szczególne znaczenie ma teoria umysłu oraz poziom rozwoju funkcji wykonawczej: rozumienie przez dziecko, że wie coś, czego nie wie ktoś inny oraz zdolność do powstrzymywania się od ujawnienia sekretu i możliwości pamięciowe. Poziom zaawansowania rozwoju poznawczego w okresie przedszkolnym sprawia, że wbrew przewidywaniom Piageta, zdolność do zachowania tajemnicy pojawia się na długo przed ukończeniem siódmego roku życia – pierwsze przejawy zdolności do zachowania tajemnicy odnotowuje się u dzieci w wieku trzech lat. Zdolność do zachowania tajemnicy wzrasta z wiekiem (Gordon i in., 2014).

Społeczne uwarunkowania zachowania tajemnicy przez dzieci

Postrzeganie tajemnicy jako zjawiska występującego w kontekście społecznym i związanego z relacjami społecznymi, implikuje potrzebę rozpoznania roli czynników, które determinują zachowanie albo ujawnianie sekretów przez dzieci. Jedną z ważniejszych kwestii w tym zakresie okazały się: prośba lub inny rodzaj nacisku na dziecko związanego z utrzymaniem pewnych informacji w tajemnicy

oraz obietnica jej zachowania, waga informacji, które objęte są tajemnicą oraz osoba, której tajemnica dotyczy.

W eksperymencie Wilson i Pipe (1989) pięcioletki uczestniczyły w czarodziejskim pokazie, w trakcie którego magik przypadkowo niszczył rękawiczki (rozlewał na nie atrament), po czym próbował ukryć dowody swojej niezdarności. Prosił dzieci, które były świadkami tego wydarzenia o zachowanie tego co się stało w tajemnicy. Dziesięć dni oraz dziesięć tygodni później rozmawiano z dziećmi o tym wydarzeniu. W czasie pierwszej rozmowy żadne z nich spontanicznie nie ujawniło tajemnicy. Dziesięć tygodni później o kłopotach, w jakie popadł magik, wspomniało tylko 25% dzieci.

Podobną procedurę wykorzystano w kolejnym badaniu, z udziałem sześciu- i dziesięcioletków (Pipe i Wilson, 1994). Okazało się, że 25% sześciolatek, które poproszono o dyskrecję, spontanicznie wspomniała o przypadkowym rozlaniu atramentu i poplamionych białych rękawiczkach. Bezpośrednie pytania o to wydarzenie, nie skłoniło ich w znaczącym stopniu do ujawnienia tajemnicy: 40% dzieci podczas pierwszego wywiadu i 32% podczas drugiego wywiadu zaprzeczyło, że cokolwiek wie. Co ciekawe, większość dziesięcioletków (84%) wspomniała o wypadku, gdy zapytano je o niego bezpośrednio. Przyczyną może być, zdaniem badaczy, większa wrażliwość starszych dzieci na kontekst prośby o zatajenie informacji – w tym przypadku ocena tego, co miało miejsce, jako mało ważnego i błahego wypadku. Skuteczność prośby o zachowanie tajemnicy, szczególnie w przypadku młodszych dzieci, może budzić niepokój, tym bardziej, że w innych badaniach wykazano, że prośba poparta złożeniem przez dziecko obietnicy zachowania tajemnicy skutecznie skłania dzieci do jej zachowania (Gordon i in., 2014).

Prośba o zachowanie tajemnicy i obietnica jej zachowania to nie jedyne czynniki, które może zwiększyć skłonność do zatajenia przebiegu wydarzeń, których dzieci są świadkami. Bussey (1990 za: Pipe, Goodman, 1991) wykazała, że motywujące są również: zastraszanie oraz przekupstwo. Badane dzieci indywidualnie uczestniczyły w spotkaniu nieznaną osobą dorosłą, która w trakcie interakcji przypadkowo tłukła szklankę. Części dzieci powiedziano, że było to tylko sztuczka, część poproszono o zachowanie tajemnicy, aby dorosły uniknął kłopotliwych konsekwencji, część zastraszano, a w przypadku części zastosowano przekupstwo. Tajemnicę ujawniło 27 % trzylatek oraz 45% pięcioletków. Dzieci, które były zastraszane lub przekupione, rzadziej ujawniały wypadek niż te, które zostały tylko o to poproszone.

Skłonność do zachowania tajemnicy zależy od tego, kogo dotyczy sekret. Jak wskazują przedstawione powyżej wyniki badań, dzieci zachowują tajemnice nawet, gdy prosi je o to osoba im bliżej nieznana. Jednak motywacja wzrasta, gdy dzieci starają się dochować tajemnic dotyczących bliskich, kochanych, darzonych zaufaniem osób. Przy czym zachowanie tajemnicy zależy również od tego, jakie fakty mają pozostać zatajone. Dzieci szczególnie się starają, gdy czyn, którego dopuściły się bliskie osoby spostrzegany jest jako naganny i zasługujący na karę.

W badaniach Bootoms i współpracowniczek (Bottoms, Goodman, Schwartz-Kenney, Thomas, 2002) uczestniczyły dzieci w wieku 3-6 lat oraz ich matki. Współpracujące z eksperymentatorem matki, podczas oczekiwania na spotkanie z nim w poczekalni namawiały dzieci do zabawy atrakcyjnymi zabawkami, których dzieci nie powinny jednak w ogóle dotykać (np. matki razem z dzieckiem puszczały bańki mydlane, przebierały dziecko w kostium). Podczas zabawy dochodziło do uszkodzenia przez matkę jednej z zabawek (lalec odpadała głowa). Matki ukrywały popsutą zabawkę umieszczając ją w mało widocznym miejscu, w głębi półki za innymi przedmiotami. Matki prosiły swoje dzieci o zachowanie w tajemnicy wszystkiego, co się działo, z uwagi na spodziewane kłopoty. Dopiero w tym momencie eksperymentator zjawiał się ponownie i zabierał dziecko na rozmowę. Trzy- i czterolatki częściej niż dzieci starsze zdradzały tajemnicę i relacjonowały przebieg zabawy z matką w poczekalni. Wynik ten można interpretować jako efekt oceny tych działań przez młodsze dzieci jako mało znaczących i nie stanowiących poważnego wykroczenia. Inne rezultaty otrzymano w przypadku ujawniania tajemnicy dotyczącej przewinienia matki. Tylko jedno spośród młodszych dzieci wspomniało spontanicznie o uszkodzeniu lalki. Spośród dzieci dopytywanych przez eksperymentatora to wydarzenie, jedna czwarta zaprzeczyła, że coś się lalce stało, a ponad połowa zaprzeczyła, że winę za zniszczenie lalki ponosi ich matka. Część dzieci próbowała więc aktywnie chronić matkę, zaprzeczając jej winie lub pomniejszając jej odpowiedzialność. Z innych badań, w których przewinienia dopuszczały się matki współpracujące z eksperymentatorem wynika ponadto, że ważnym czynnikiem determinującym skłonność do zachowania tajemnicy jest zaufanie do rodzica (Gordon i in., 2014).

Dzieci nie tylko są bardziej skłonne zachować tajemnicę, która dotyczy bliskiej im osoby, jakim jest rodzic. Podobnie traktują tajemnice przyjaciół (Liberman, 2020; Liberman, Shaw, 2018) oraz tajemnice własnej grupy społecznej, nawet w sytuacji, kiedy stały się częścią tej grupy przed chwilą (Misch, Over, Carpenter, 2016). W badaniach Misch, Over i Carpenter (2016) sprawdzano, czy cztero- i pięcioletnie dzieci pozostają lojalne wobec swojej grupy, zachowując jej tajemnicę, nawet jeśli jej ujawnienie byłoby powiązane z uzyskaniem materialnej korzyści (dzieci próbowano przekupić kolorowymi naklejkami). Okazało się, że tendencja do zachowania tajemnicy własnej grupy występuje już u dzieci czteroletnich, a zupełnie wyraźna i znacząca staje się u dzieci pięcioletnich. Dzieci te były w stanie skutecznie oprzeć się pokusie uzyskania osobistych korzyści w zamian za ujawnienie tajemnicy własnej grupy. Skłonność do utrzymania pewnych informacji w tajemnicy można w tym przypadku przypisać rozumieniu nawet przez tak małe dzieci wartości, jakie stanowią w grupie społecznej zaufanie i lojalność.

Bogactwo społecznych czynników, które determinują skłonność do zachowania tajemnicy wskazują na wielką rolę, jaką tajemnice odgrywają w relacjach międzyludzkich. Dzieci wykazują się wrażliwością na kontekst społeczny, w jakim pojawia się tajemnica: ważne jest dla nich, kogo tajemnica dotyczy, jaka jest jej

treść. Dzieci biorą również pod uwagę, jakie mogą być konsekwencje zachowania jej zarówno dla samego dziecka, jak i osoby, której tajemnica dotyczy. Poznanie znaczenia nacisku wywieranego przez dorosłego na zachowanie tajemnicy dotyczącej jego przewinienia, szczególnie w sytuacji, w której dziecko łączy z nim bliski związek, wydaje się szczególnie istotne. Pozwala nie tylko zrozumieć zachowanie dziecka, ale także zachować czujność w sytuacji, gdy dziecko pada ofiarą przestępstwa, które ma pozostać nieujawnione.

Determinanty ujawniania tajemnic w okresie dzieciństwa

Równie ważne, jak rozpoznanie czynników skłaniających dzieci do zachowania tajemnic, wydaje się poznanie uwarunkowań ujawniania przez nie sekretów. Okazuje się, że dzieci dopuszczają możliwość podzielenia się tajemnicą z wybranymi osobami. Powiernikami tajemnic mogą być członkowie rodziny (Corson, Colwell, 2013; Watson, Valtin, 1997a). Jednak to przyjaciele, będący z dziećmi w biskiej, intymnej relacji, są wymieniani przez dzieci w pierwszej kolejności (Anagnostaki i in, 2013; Corson, Colwell, 2013).

Tajemnice zawierające osobiste informacje mogą być cennym źródłem wiedzy społecznej. Jeśli jednak treść tajemnic może być szkodliwa dla reputacji osoby strzegącej tajemnic, to szczególnie ważna staje się kwestia ujawnienia jej osobom godnym zaufania (Lieberman, 2020; Lieberman, Shaw, 2018). W konsekwencji dzielenie się tajemnicami jest przez dzieci postrzegane jako element relacji przyjacielskich. Dowodem na to, jak dużą rolę odgrywają tajemnice w przyjaźni, są wyniki badań Lieberman i Shaw (2018). W badaniach wzięły udział dzieci w wieku od 3 do 12 lat. Dzieciom przedstawiono historię, w której główny bohater podzielił się osobistym sekretem z jedną osobą, a drugiej dał ciasteczko. Następnie zapytano dzieci, z kim główny bohater się przyjaźni. Następnie zapytano dzieci, z kim główny bohater się przyjaźni. Okazało się, że dla dzieci sześciolletnich i starszych dzielenie się tajemnicą jest przejawem przyjaźni. Natomiast młodsze dzieci, chociaż nie rozumiały, że dzielenie się sekretem wskazuje na przyjaźń, spodziewały się, że ludzie będą bardziej skłonni do ujawniania swoich tajemnic przyjaciołom niż osobom, które przyjaciółmi nie są. Na marginesie warto wspomnieć, że z innych badań wynika (Lieberman, 2020), że już od początku wieku szkolnego dzieci oczekują, że jeśli ktoś nadużyje zaufania i podzieli się sekretem swojego przyjaciela z kimś innym, to zaszkodzi to ich przyjaźni.

Decyzja o ujawnieniu tajemnicy zależy nie tylko od zaufania, jakim darzy się powiernika tajemnicy, ale również od treści tajemnicy. W badaniach Kim, Harriasa i Warnekena (2014) badano oceny możliwości ujawnienia tajemnic należących do dwóch kategorii: odnoszących się do cudzej niekompetencji (nieumiejętność jazdy na rowerze, wiązania sznurowadeł) oraz do naruszenia przez nią zasad (kradzież ciasteczek, naklejek). W badaniu uczestniczyły dzieci z dwóch przedziałów wiekowych: 4-5 lat oraz 7-8 lat. Eksperymentator prezentował dzieciom historie na ekranie komputera. W opowiadaniach jeden z bohaterów podzielił się infor-

macją z przyjacielem. Następnie drugi przyjaciel poprosił o te informacje pierwszego przyjaciela pod nieobecność głównego bohatera. Okazało się, że zarówno młodsze, jak i starsze dzieci nie aprobowały ujawnienie niekompetencji innej osoby, przy czym uzasadniały to naciskiem na ochronę uczuć osoby, której dotyczy tajemnica (por. Hicks, Liu, Heyman, 2015). Starsze dzieci w większym stopniu niż młodsze aprobowały ujawnianie cudzych wykroczeń i uzasadniały swoje decyzje odwołując się do zasad społecznych. Dzieci brały pod uwagę społeczne i osobiste implikacje, i na tej podstawie dokonywały osądów. Nawet czterolatki rozumiały, że niektóre sprawy są bardziej odpowiednie do ujawnienia lub ukrycia niż inne. Naruszenie bądź nie, prywatności osoby okazało się dla młodszych dzieci najważniejszym kryterium podejmowania decyzji o ujawnieniu lub zatajeniu informacji. Z kolei dla starszych dzieci, ważniejsza była kwestia naruszenia lub respektowania zasad pozwalających na utrzymanie porządku społecznego, nawet w sytuacji naruszenia prywatności osoby, której dotyczy tajemnica.

Zmiana, jaka dokonuje się w przypadku kryteriów oceny możliwości ujawnienia tajemnic innej osoby, może wiązać się z postępującą socjalizacją dzieci i uświadamianiem sobie w coraz większym stopniu zasad obowiązujących w relacjach społecznych.

Dowodem na to są również wyniki badań innych badań (Quas, Stolzenberg, Lyon, 2018). Okazuje się, że skłonność do ujawnienia tajemnicy wiązać się może ze złożeniem obietnicy mówienia prawdy (Evans, O'Connor, Bruer, Price, 2019; Lyon, Dorado, 2008; Quas i in., 2018; Talwar, Lee, Bala, Lindsay, 2004). W badaniach Quas, Stolzenberg i Lyona (2018) wzięły udział dzieci w wieku od czterech do dziewięciu lat, które podczas zabawy były świadkami uszkodzenia przez osobę dorosłą zabawki. Podczas późniejszej rozmowy na ten temat dzieci zostały poproszone najpierw o złożenie obietnicy powiedzenia prawdy, a potem zrelacjonowanie wydarzeń. W sytuacji, gdy dzieci złożyły taką obietnicę, aż 61% z nich wyjawilo tajemnicę. Dla porównania, jedynie 31% dzieci, które takiej obietnicy nie złożyła, ujawniło przebieg wydarzeń. Odnotowano również, że skuteczność obietnicy rosła wraz z wiekiem dzieci. Zdaniem badaczy (Evans, Talwar, 2024; Quas i in., 2018), dla młodszych dzieci złożenie obietnicy mówienia prawdy nie ma tak dużego znaczenia, jak w przypadku dzieci starszych, osiągających wiek szkolny. Co więcej, z innych badań wynika, że dopiero w tym okresie prawdomówność staje się powodem do dumy i wiąże się z pozytywną oceną samego siebie (Bussey, 1992). Skuteczność obietnicy może, przynajmniej częściowo, być efektem socjalizacji. Jej znaczenie może wynikać z rozumienia znaczenia dotrzymywania słowa w relacjach społecznych, świadomości społecznej akceptacji dla postępowania zgodnego z deklaracjami i znaczenia tej zgodności dla powstawania zaufania ze strony innych osób (Quas i in., 2018). Warto jednak zwrócić uwagę, że przekonanie o wartości, jaką stanowi mówienie prawdy, może być zagrożone w sytuacji, gdy ujawnienie informacji może przynieść negatywne skutki (Smith, Rizzo, 2017; Talwar i in., 2004; Wagland, Bussey, 2005). W badaniach wykazano również (Malloy, Mugno, 2016), że niewspierające reakcje matek, po tym jak dziec-

ko ujawniło tajemnicę, może prowadzić do wycofania się z zeznania dotyczącego osoby dorosłej, która dopuściła się przewinienia.

W sytuacji, kiedy nie ma zagrożenia karą, apelowanie o mówienie prawdy przez dziecko, bez skłaniania dziecka do złożenia obietnicy, również jest skutecznym sposobem nakłonienia dziecka do ujawnienia informacji. W badaniach Talwar, Arrudy i Yachison (2015) efektywne były zarówno zachęty odwołujące się do motywacji zewnętrznej i podkreślające aprobatę społeczną (eksperymentator byłby szczęśliwy, gdyby dzieci powiedziały prawdę), jak i do motywacji wewnętrznej (dzieci byłyby zadowolone z siebie, gdyby powiedziały prawdę). Wyniki te mają istotne implikacje dotyczące wpływu socjalizacji na uczciwość dzieci i promowanie prawdziwości dzieci szczególnie w takich sytuacjach, w których uczciwość dzieci ma kluczowe znaczenie.

Dodatkowym czynnikiem, który może skłaniać dzieci do wyjawiania tajemnicy jest wielokrotne o nią dopytywanie, szczególnie wtedy, gdy wzmocnione jest zadawaniem dziecku szczegółowych pytań dotyczących tajemnicy (Hartwig, Wilson, 2002; Magnusson, Ernberg, Landström, Joleby, Akehurst, 2020; Wilson, Pipe, 1996; Wilson, Powell, Raju, Romeo, 2004). Można przypuszczać, że w takiej sytuacji dzieci mogą podejrzewać, że osoba pytająca już zna tajemnicę i to skłania je do ujawniania informacji. W badaniach Stolzenberg, McWilliams i Lyona (2017) stwierdzenie badacza: „A co, jeśli powiem ci, że [podejrzany] powiedział mi wszystko, co się wydarzyło, i powiedział, że chce, abyś powiedział prawdę?” (s. 167), spowodowało, dzieci w wieku 4-9 lat ponad dwukrotnie częściej niż takie, które tego nie usłyszały, wyjawily tajemnicę dotyczącą przewiny dorosłego (popsucia zabawki), który poprosił o jej zachowanie (por. Rush, Stolzenberg, Quas, Lyon, 2017).

W badaniach poświęcony ujawnianiu tajemnic wyraźne są dwa nurty. Jeden poświęcony jest roli tajemnicy w budowaniu i podtrzymywaniu relacji rówieśniczych opartych na zaufaniu. Przyjaźń, która daje możliwość dzielenia się osobistymi informacjami, już w okresie dzieciństwa może być dla dzieci źródłem wsparcia. Jak się okazuje, nawet małe dzieci potrafią docenić osoby godne zaufania i uważają je za przyjaciół.

Drugi nurt badań skupia się wokół wykrywania czynników, które skłaniają dzieci do ujawniania tajemnic w sytuacji, w której są one świadkami wykroczenia, którego dopuściła się osoba dorosła. W warunkach eksperymentu nie jest to wykroczenie ani bardzo poważne, ani społecznie szkodliwe. Mimo to, oczywista wydaje się możliwość zastosowania wyników tych badań w praktyce. Ustalenia płynące z badań nad ujawnianiem tajemnic stanowią wskazówki dotyczące prowadzenia przesłuchań w taki sposób, aby dziecko krzywdzone lub takie, które było świadkiem przestępstwa, można było skłonić do podzielenia się tajemnicą. Z tego punktu widzenia waga takich ustaleń jest nie do przecenienia.

Podsumowanie

Wciąż istnieje stosunkowo niewiele badań poświęconych dziecięcej zdolności do zachowania tajemnicy. Niemniej z dostępnych badań wyłania się obraz dziecka, które już na początku średniego dzieciństwa jest na tyle rozwinięte poznawczo, że w pewnym zakresie rozumie, czym jest tajemnica i na czym polega jej zachowanie. Po kilku latach, na początku okresu szkolnego, dzieci myślą o tajemnicach podobnie, jak człowiek dorosły. Okres dzieciństwa jest również czasem zwiększania wrażliwości na kontekst społeczny, w jakim tajemnice funkcjonują. Dzieci w coraz większym stopniu potrafią ocenić, kiedy i przed kim należy tajemnicę zachować, a kiedy i komu można ją ujawnić. Potrafią także, podejmując decyzje o zachowaniu lub ujawnieniu tajemnicy, wziąć pod uwagę konsekwencje – nie tylko dla siebie, ale również w odniesieniu do innych osób, które z tajemnicą są związane.

Mało eksplorowanym (por. Arenzon, Crossman, Foster, Flory, Talwar, 2024), a przez to obiecującym obszarem przyszłych badań, wydaje się poszukiwanie indywidualnych uwarunkowań skłonności do ujawniania informacji lub zachowania ich w tajemnicy. Różnice między dziećmi w tym zakresie, wytyczają nowy, ciekawy kierunek naukowych eksploracji.

Wciąż istnieje stosunkowo niewiele badań poświęconych dziecięcej zdolności do zachowania tajemnicy.

Bibliografia

- Anagnostaki, L., Wright, M.L., Bouchier-Sutton, A.J. (2010). The semantics of secrecy: young children's classification of secret content. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 171(4), 279–299. <https://doi.org/10.1080/00221325.2010.493186>
- Anagnostaki, L., Wright, M.J., Papathanasiou, A. (2013). Secrets and disclosures: How young children handle secrets. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 174(3), 316–334. <https://doi.org/10.1080/00221325.2012.672350>
- Arenzon, V., Crossman, A.M., Foster, I., Flory, I.M., Talwar, V. (2024). Examining the influence of children's temperament, externalising and internalising problems on crime disclosure. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1037/cbs0000412>
- Bedrov, A., Gable, S.L. (2024). Keeping and sharing secrets at the interpersonal level. *Social and Personality Psychology Compass*, 18(2), Article e12942. <https://doi.org/10.1111/spc3.12942>
- Białecka-Pikul, M. (2002). Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Białecka-Pikul, M. (2012). *Narodziny i rozwój refleksji nad myśleniem*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bianchi, V., Greenaway, K.H., Slepian, M.L., Kalokerinos, E.K. (2024). Regulating Emotions About Secrets. *Emotion*, 24(6), 1386–1402. <https://doi.org/10.1037/emo0001357>
- Bok, S. (1982). *Secrets: On the ethics of concealment and revelation*. Pantheon.
- Bottoms, B.L., Goodman, G.S., Schwartz-Kenney, B.M., Thomas, S.N. (2002). Understanding children's use of secrecy in the context of eyewitness reports. *Law and Human Behavior*, 26(3), 285–313. <https://doi.org/10.1023/A:1015324304975>
- Bussey, K. (1992). Lying and truthfulness: Children's definitions, standards, and evaluative reactions. *Child Development*, 63(1), 129–137. <https://doi.org/10.2307/1130907>
- Colwell, M.J., Corson, K., Sastry, A., Wright, H. (2016). Secret keepers: Children's theory of mind and their conception of secrecy. *Early Child Development and Care*, 186(3), 369–381. <https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1031657>
- Corson, K., Colwell, M.J. (2013). Whispers in the ear: Preschool children's conceptualization of secrets and confidants. *Early Child Development and Care*, 183(9), 1215–1228. <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.719227>
- Corson, K., Colwell, M.L., Bell, N., Trejos-Castillo, E. (2014). Wrapped up in covers: preschoolers' secrets and secret hiding places. *Early Child Development and Care*, 184(12), 1769–1786. <https://doi.org/10.1080/03004430.2013.876627>
- Dunkerley, G.K., Dalenbergh, C.J. (2000). Secret-Keeping Behaviors in Black and White Children as a Function of Interviewer Race, Racial Identity, and Risk for Abuse. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 2(2), 13–35. https://doi.org/10.1300/J146v02n02_02
- Evans, A.D., O'Connor, A.M., Bruer, K.C., Price, H.L. (2019). Children who disclose a minor transgression often neglect disclosing secrecy and coaching. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 62, 199–204. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.03.002>
- Evans, A.D., Talwar, V. (2024). Encouraging honesty: Developmental differences in the influence of honesty promotion techniques. *Developmental Psychology*, 60(3), 481–490. <https://doi.org/10.1037/dev0001640>
- Gordon, H.M., Lyon, T.D., Lee, K. (2014). Social and cognitive factors associated with children's secret-keeping for a parent. *Child Development*, 85(6), 2374–2388. <https://doi.org/10.1111/cdev.12301>
- Hagen, K.A., Myers, B.J. (2003). The Effect of Secrecy and Social Support on Behavioral Problems in Children of Incarcerated Women. *Journal of Child and Family Studies*, 12(2), 229–242. <https://doi.org/10.1023/A:1022866917415>
- Hartwig, J., Wilson, J.C. (2002). Factors affecting children's disclosure of secrets in an investigatory interview. *Child Abuse Review*, 11(2), 77–93. <https://doi.org/10.1002/car.725>

- Helimäki, M., Laitila, A., Kumpulainen, K. (2021). 'Can I tell?' Children's participation and positioning in a secretive atmosphere in family therapy. *Journal of Family Therapy*, 43(1), 96–123. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12296>
- Hicks, C. M., Liu, D., Heyman, G.D., (2015). Young children's beliefs about self-disclosure of performance failure and success. *British Journal of Developmental Psychology*, 33(1), 123–135. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12077>
- Kelly, A.E. (2002). *The psychology of secrets*. Kluwer Academic/Plenum Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0683-6>
- Kim, S., Harris, P.L., Warneken, F. (2014). Is it okay to tell? Children's judgements about information disclosure. *British Journal of Developmental Psychology*, 32(3), 291–304. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12040>
- Lane, J.D., Wegner, D.M. (1995). The cognitive consequences of secrecy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(2), 237–253. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.2.237>
- Last, U., Aharoni-Etzioni, A. (1995). Secrets and reasons for secrecy among school-aged children: Developmental trends and gender differences. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 156(2), 191–203. <https://doi.org/10.1080/00221325.1995.9914816>
- Lavoie, J., Talwar, V. (2020). Care to share? Children's cognitive skills and concealing responses to a parent. *Topics in Cognitive Science*, 12(2), 485–503. <https://doi.org/10.1111/tops.12390>
- Lieberman, Z. (2020). Keep the cat in the bag: Children understand that telling a friend's secret can harm the friendship. *Developmental Psychology*, 56(7), 1290–1304. <https://doi.org/10.1037/dev0000960>
- Lieberman, Z., Shaw, A. (2018). Secret to friendship: Children make inferences about friendship based on secret sharing. *Developmental Psychology*, 54(11), 2139–2151. <https://doi.org/10.1037/dev0000603>
- Liu, Z., Slepian, M.L. (2018). Secrecy: Unshared realities. *Current Opinion in Psychology*, 23, 124–128. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.03.006>
- Lyon, T.D., Dorado, J.S. (2008). Truth induction in young, maltreated children: The effects of oath-taking and reassurance on true and false disclosures. *Child Abuse and Neglect*, 32(7), 738–748. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.08.008>
- Magnusson, M., Ernberg, E., Landström, S., Joleby, M., Akehurst, L. (2020). Can rapport building strategies, age, and question type influence preschoolers' disclosures of adult wrongdoing? *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(3), 393–401. <https://doi.org/10.1111/sjop.12626>
- Malloy, L.C., Mugno, A.P. (2016). Children's recantation of adult wrongdoing: An experimental investigation. *Journal of Experimental Child Psychology*, 145, 11–21. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.12.003>
- Marvin, R.S., Greenberg, M.T., Mossler, D.G. (1976). The early development of conceptual perspective taking: Distinguishing among multiple perspectives. *Child Development*, 47(2), 511–514. <https://doi.org/10.2307/1128810>

- Meares, R. (1987). The secret and the self: on a new direction in psychotherapy. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 21(4), 545-559. <https://doi.org/10.3109/00048678709158923>
- Misch, A., Over, H., Carpenter, M. (2016). I won't tell: Young children show loyalty to their group by keeping group secrets. *Journal of Experimental Child Psychology*, 142, 96-106. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.09.016>
- Peskin, J. (1992). Ruse and representations: On children's ability to conceal information. *Developmental Psychology*, 28(1), 84-89. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.1.84>
- Peskin, J., Ardino, V. (2003). Representing the mental world in children's social behavior: Playing hide-and-seek and keeping a secret. *Social Development*, 12(4), 496-512. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00245>
- Piaget, J. (1923/2005). *Mowa i myślenie dziecka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pipe, M.E., Goodman, G.S. (1991). Elements of Secrecy: Implications for Children's Testimony. *Behavioral Sciences and the Law*, 9(1), 33-41. <https://doi.org/10.1002/bsl.2370090105>
- Pipe, M.E., Wilson, C.J. (1994). Cues and Secrets: Influences on Children's Event Report. *Developmental Psychology*, 30(4), 515-525. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.4.515>
- Quas, J.A., Stolzenberg, S.N., Lyon, T.D. (2018). The effects of promising to tell the truth, the putative confession, and recall and recognition questions on maltreated and non-maltreated children's disclosure of a minor transgression. *Journal of Experimental Child Psychology*, 166, 266-279. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2017.08.014>
- Rotenberg, K.J., Michalik, N., Eisenberg, N., Betts, L.R. (2008). The relations among young children's peer-reported trustworthiness, inhibitory control, and pre-school adjustment. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(2), 288-298. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2007.04.003>
- Rush, E.B., Stolzenberg, S.N., Quas, J.A., Lyon, T.D. (2017). The effects of the putative confession and parent suggestion on children's disclosure of a minor transgression. *Legal and Criminological Psychology*, 22(1), 60-73. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12086>
- Slepian, M.L. (2022). A process model of having and keeping secrets. *Psychological Review*, 129(3), 542-563. <https://doi.org/10.1037/rev0000282>
- Slepian, M.L. (2024). The New Psychology of Secrecy. *Current Directions in Psychological Science*, 33(3) 139-145. <https://doi.org/10.1177/09637214241226676>
- Slepian, M.L., Chun, J.S., Mason, M.F. (2017). The Experience of Secrecy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(1), 1-33. <https://doi.org/10.1037/pspa0000085>
- Slepian, M.L., Greenaway, K.H., Camp, N.P., Galinsky, A.D. (2023). The bright side of secrecy: The energizing effect of positive secrets. *Journal of Personality and Social Psychology*, 125(5), 1018-1035. <https://doi.org/10.1037/pspa0000352>

- Smith, C.E., Rizzo, M.T. (2017). Children's Confession- and Lying-Related Emotion Expectancies: Developmental Differences and Connections to Parent-Reported Confession Behavior. *Journal of Experimental Child Psychology*, 156, 113–128. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2016.12.002>
- Stolzenberg, S.N., McWilliams, K., Lyon, T.D. (2017). The effects of the hypothetical putative confession and negatively valenced yes/no questions on maltreated and nonmaltreated children's disclosure of a minor transgression. *Child Maltreatment*, 22(2), 167–173. <https://doi.org/10.1177/1077559516673734>
- Talwar, V., Arruda, C., Yachison, S. (2015). The effects of punishment and appeals for honesty on children's truth-telling behavior. *Journal of Experimental Child Psychology*, 130, 209–217. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.09.011>
- Talwar, V., Lee, K., Bala, N., Lindsay, R.C.L. (2004). Children's Lie-Telling to Conceal a Parent's Transgression: Legal Implications. *Law and Human Behavior*, 28(4), 411–435. <https://doi.org/10.1023/B:LAHU.0000039333.51399.f6>
- Visu-Petra, L., Jurje, O., Ciornei, O., Visu-Petra, G. (2016). Can you keep a secret? Introducing the RT-based Concealed Information Test to children. *Psychology, Crime and Law*, 22(3), 276–301. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2015.1109085>
- Wagland, P., Bussey, K. (2005). Factors that Facilitate and Undermine Children's Beliefs About Truth Telling. *Law and Human Behavior*, 29(6), 639–655. <https://doi.org/10.1007/s10979-005-7371-y>
- Watson, A.J., Valtin, R. (1997a). Secrecy in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 21(3), 431–452. <https://doi.org/10.1080/016502597384730>
- Watson, A.J., Valtin, R. (1997b). A structural analysis of children's concepts of secrecy. *Australian Journal of Psychology*, 49(1), 49–54. <https://doi.org/10.1080/00049539708259850>
- Wilson, J.C., Pipe, M.E. (1989). The effects of cues on young children's recall of real events. *New Zealand Journal of Psychology*, 18, 65–70.
- Wilson, J.C., Pipe, M.E. (1996). Children's disclosure of secrets: implications for interviewing. W: G. Davies, S. Lloyd-Bostock, M. McMurran, C. Wilson (red.), *Psychology, Law, and Criminal Justice. International Developments in Research and Practice* (s. 181-187). Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110879483.181>
- Wilson, J.C., Powell, M.B., Raju, S., Romeo, R. (2004). Secrecy and Suggestibility: Are Children's Memories for Secrets Less Suggestible Than Other Memories? *Applied Cognitive Psychology*, 18(3), 251–261. <https://doi.org/10.1002/acp.972>
- Wygotski, L.S. (2002). Kryzys siódmego roku życia. W: A. Birzezińska, M. Marchow (red.), *Lew. S. Wygotski. Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie* (s. 165-177). Zysk i S-ka Wydawnictwo.

Data wpłynięcia: 20 grudnia 2024

Data wpłynięcia po poprawkach: 12 lutego 2025

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 20 lutego 2025